

УДК 351.84

Бортнік Н.В.,
викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,
*Нововолинський навчально-науковий інститут
економіки та менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

Bortnik Natalia,
Lecturer in the department of fundamental and special disciplines,
*Novovolynsk Educational and Scientific Institute of
Economics and Management of
Ternopil National Economic University*

ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Бортнік Н.В. Пенсійне страхування: зарубіжний досвід та можливості застосування в Україні.
У статті розглянуто світовий досвід формування систем державного пенсійного страхування, проаналізовано статистичні дані, що підтверджують тенденції старіння населення України, результатом чого є підвищення навантаження на державу. Наведено приклади реалізації державного пенсійного страхування окремих країн світу. Проаналізовано ставлення громадян міста Нововолинська до реформування пенсійної системи України. Запропоновано шляхи вдосконалення державного пенсійного страхування в Україні, зокрема продовження роботи з підготовки пенсійної системи II рівня в Україні, ґрунтовне роз'яснення плану дій, визначення з урахуванням думок експертів конкретної дати запровадження пенсійної системи II рівня, внесення змін до ст. 89 Закону України «Про загальнообов'язкове державне

пенсійне страхування», а саме введення терміна «пенсійна інвестиція» як окремого виду фінансових інвестицій, передбачення можливості оперативного коригування інвестиційної політики щодо нормативів пенсійного інвестування.

Ключові слова: пенсійна система, державне пенсійне страхування, солідарна та накопичувальна пенсійні системи, недержавні пенсійні фонди.

Бортник Н.В. Пенсионное страхование: зарубежный опыт и возможности использования в Украине.

В статье рассмотрен мировой опыт формирования систем государственного пенсионного страхования, проанализированы статистические данные, подтверждающие тенденции старения населения Украины, результатом чего является повышение нагрузки на государство. Приведены примеры реализации государственного пенсионного страхования отдельных стран мира. Проанализировано отношение граждан города Нововолынь к реформированию пенсионной системы Украины. Предложены пути совершенствования государственного пенсионного страхования в Украине, в частности продолжение работы по подготовке пенсионной системы II уровня в Украине, основательное разъяснение плана действий, определение с учетом мнений экспертов конкретной даты внедрения пенсионной системы II уровня, внесение изменений в ст. 89 Закона Украины «Об общеобязательном государственном пенсионном страховании», а именно введение термина «пенсионная инвестиция» как отдельного вида финансовых инвестиций, предположение возможности оперативной корректировки инвестиционной политики касательно нормативов пенсионного инвестирования.

Ключевые слова: пенсионная система, государственное пенсионное страхование, солидарная и накопительная пенсионные системы, негосударственные пенсионные фонды.

Bortnik Natalia. Pension insurance: foreign experience and possibilities of application in Ukraine.

The article examines the world experience of forming state pension insurance systems. It has been determined that in the last period in many countries of the world the issue of reforming the pension system and modernizing the role of the state in this system is especially relevant. This is due, among other things, to the problems of managing the finances of pension systems. The ratio of pension payments to GDP in developed countries has reached critical levels. World experience in the organization of national pension systems has shown that supplementary non-state pensions make up a significant proportion of the overall level of pension provision. Non-state pension funds in all countries of the world are recognized as the most important social institutions for improving the financial status of disabled members of society and have a high level of public confidence in the funded pension system. The statistics, which confirm the tendencies of aging of the Ukrainian population – in this connection, increase of the burden on the state are analyzed. The examples of realization of state pension insurance of some countries of the world are given. The attitude of the citizens of the city of Novovolynsk to reforming the pension system of Ukraine is analyzed. It is established that the reform of the pension system is related to the justification and determination of the indicators of the new pension system, in particular: the magnitude of contributions to individual pension accounts, the duration of payment of contributions for a given level of pensions on wages, the value of the accumulation fund, the ratio of replacement ratio to pay, the duration of the transition period for the expected workload of retirees on the number of employees. Proposed ways to improve state pension insurance in Ukraine, in particular Continue work on preparation of the second level pension system in Ukraine; to make a thorough explanation of the action plan, to determine, in the light of the experts' opinion, the specific date of introduction of the level II pension system, to amend Art. 89 of the Law of Ukraine "On compulsory state pension insurance", namely: to introduce the term pension investment – as a separate type of financial investment, to provide for the possibility of prompt adjustment of investment policy, in part of the norms of pension investing.

Key words: pension system, state pension insurance, joint and several pension systems, non-state pension funds.

Постановка проблеми. Значущість розглянутої теми зумовлена тим, що нині гостро стоїть питання про державне фінансування пенсій у зв'язку з дефіцитом Пенсійного фонду України. Проблема трансформації механізмів пенсійного забезпечення є одним з найбільш актуальних та обговорюваних питань у рамках реформування економіки країни та формування системи фінансового забезпечення громадян, які закінчили свою трудову діяльність у зв'язку з виходом на пенсію. У більшості країн світу, зокрема в Україні, старіння населення викликає зростання фінансового навантаження на економіку.

Крім того, важливість реформування пенсійної системи полягає у формуванні економічної, соціальної та моральної відповідальності держави перед своїми громадянами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині опубліковано широкий масив наукових досліджень з цього

питання як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед них слід назвати роботи таких науковців, як А. Бахмач [3], Л. Дегтяр, О. Кириленко, О. Коваль [6], Е. Лібанова, М. Ріппа, В. Роїк, М. Соколик [7], А. Федоренко, П. Філіпчук [9]. Проте в процесі реформування пенсійного забезпечення актуальними залишаються проблеми формування достатнього рівня пенсій для населення.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є з'ясування особливостей реформування пенсійної системи України та країн Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період становлення державного пенсійного страхування передбачав одночасний розвиток солідарних і накопичувальних пенсійних систем.

Зростання числа пенсіонерів створює додаткове навантаження для всієї економіки держави. У табл. 1

наведені статистичні дані, що характеризують прогноз збільшення середньої тривалості життя населення в різних країнах, що впливає на збільшення тривалості періоду виплати пенсій.

З табл. 1 видно, що очікуване збільшення середньої тривалості життя приводить до підвищення відповідальності держави перед населенням щодо зростання тривалості страхових виплат з настанням пенсійного віку громадян.

Таблиця 1

Прогноз збільшення тривалості життя населення у деяких країнах світу [1; 2]

Рік	Україна	Німеччина	Франція	Великобританія
<i>ч/ж</i>				
2020	65/75	78/83	79/85	78/82
2030	67/76	79/84	81/86	79/84

Протягом останнього періоду у багатьох країнах світу особливо актуальним є питання реформування пенсійної системи та модернізації ролі держави в цій системі. Причиною цього, окрім іншого, є наявність проблем управління фінансами пенсійних систем. Співвідношення пенсійних виплат і ВВП у розвинутих державах досягло критичних значень. У багатьох розвинених державах співвідношення видатків на пенсії та ВВП перевищило 10%, що спричинило значні проблеми для економіки. Згідно зі статистичними даними МОП очікується, що відсоток ВВП, який витрачається на здійснення виплат по державному пенсійному страхуванню, у більшості країн світу буде збільшуватися, а до 2050 року досягне близько 15% від загального обсягу ВВП цих держав.

Справжньою метою реформування пенсійної системи має стати створення умов для забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зростання

людського капіталу та інтенсифікація інших складових сталого розвитку країни.

З огляду на наявну динаміку дефіциту Пенсійного фонду України доцільно звернутися до зарубіжного досвіду реформування пенсійної системи (рис. 1).

Проаналізуємо реалізацію державного пенсійного страхування окремих країн світу.

Великобританія. Сучасна пенсійна система Великобританії є багаторівневою й вважається однією з найдосконаліших у світі. Пенсійна модель є трирівневою, вона підрозділяється на базові державні пенсії, державні пенсії за вислугою років і недержавні пенсії.

Перший рівень складає базова пенсія, яку виплачує держава всім британцям після досягнення ними пенсійного віку. Розмір цієї пенсії не залежить від стажу роботи пенсіонера, його трудових успіхів та одержуваної зарплати.

Другий рівень складають державні пенсії за вислугою років. Розмір цієї пенсії залежить від стажу працівника й заробітної плати, з якої сплачувалися внески. Працівник, який не бажає брати участь у державній пенсійній програмі, може вийти з неї, проте в цьому разі він зобов'язаний брати участь у будь-якій іншій схемі пенсійного забезпечення.

Третій рівень складає недержавна пенсійна система. У Великобританії є безліч різних способів для накопичення приватних пенсій.

Найбільшого поширення отримали професійні пенсійні системи (працівники укладають колективний договір з роботодавцем, на підставі якого він відраховує пенсійні внески й формує пенсійні виплати).

Значну роль у системі пенсійного забезпечення Великобританії відіграють страхові компанії. Саме недержавна пенсійна система дає змогу отримувати досить велику пенсію, оскільки пенсіонер може сам регулювати її величину за допомогою сплати страхових внесків в рахунок пенсії [3].

Таблиця 2

Порівняльна характеристика двох типів пенсійних систем [7–9]

Солідарна система	Накопичувальна система
1. Перший рівень пенсійної системи. Система є характерною ознакою індустріального суспільства, яке залежить від приросту населення.	1. Другий рівень пенсійної системи. Для України це означає запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування.
2. Для нарахування пенсій за віком використовується стаж, записаний до трудової книги.	2. Частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (при тому, що загальний рівень відрахувань залишатиметься незмінним) накопичуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді.
3. Така пенсійна система передбачає забезпечення мінімальної та гарантованої пенсії, яка надається державою.	3. Частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (при тому, що загальний рівень відрахувань залишатиметься незмінним) обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески.
4. Кошти для фінансування пенсійних виплат мобілізуються до Пенсійного фонду України.	4. Кошти інвестуватимуться в економіку країни задля отримання інвестиційного доходу та їх захисту від інфляційних процесів.
5. Пенсія нараховується тільки за ті роки, коли працівник фактично сплачував пенсійні внески.	5. Безпосереднє зберігання пенсійних активів буде здійснювати банківська установа – зберігач, яка нестиме відповідальність за цільове використання цих активів.
6. Забезпечує мінімальні виплати пенсіонерам.	6. Кошти, що обліковуватимуться на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, будуть власністю цих громадян, і вони зможуть скористатись ними за досягненні пенсійного віку (або раніше цього терміну у випадках, передбачених законом, наприклад у разі інвалідності). Виплати з Накопичувального фонду будуть здійснюватися додатково до виплат із солідарної системи.

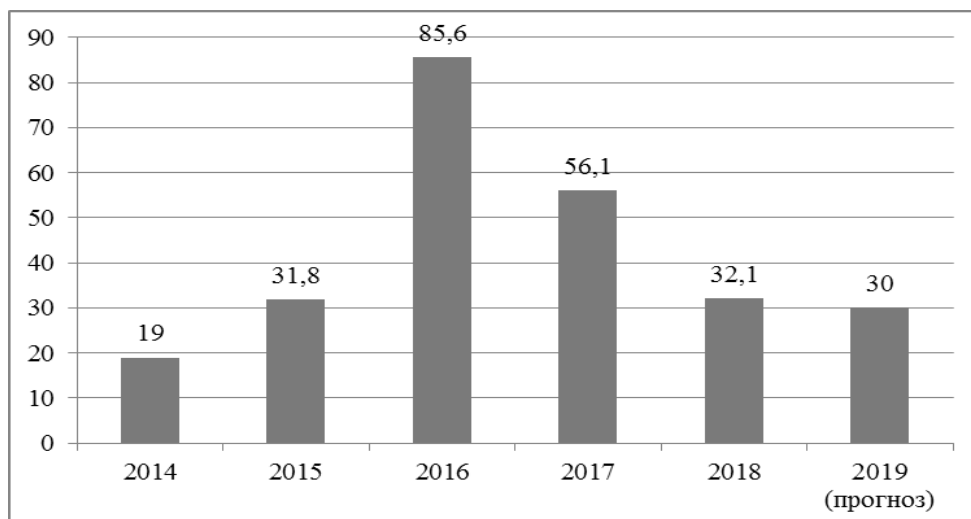

Рис. 1. Динаміка рівнів дефіциту Пенсійного фонду України у 2013–2019 роках [4]

Німеччина. Модель пенсійної системи Німеччини характерна також для Австрії, Італії та Франції. Пенсійна система Німеччини характеризується як система трьох рівнів.

Перший рівень складає обов'язкове пенсійне страхування. Цей рівень є обов'язковим для деяких систем, що функціонують на основі законодавчих норм, таких як:

- пенсійне страхування робітників та службовців, а також деяких категорій самозайнятого населення (діячі мистецтв і публіцисти; особи, які мають ремісничі спеціальності; особи, які працюють вдома, тощо);

- пенсійне забезпечення чиновників, які є обов'язковою системою для держапарату;

- допомога щодо забезпечення старості для фермерів і членів їх родин;

- пенсійне забезпечення за професійними групами (лікарі, аптекарі, ветеринари, нотаріуси).

Державна пенсія в Німеччині має розподільний характер і залежить від рівня зарплати й виробничого стажу. Працівник і роботодавець відраховують до державного пенсійного фонду однаковий відсоток, що становить 19,4% від фонду оплати праці.

Другий рівень складають так звані пенсії від підприємств. Багато підприємств виплачують пенсії своїм колишнім співробітникам додатково до пенсій, зароблених у системі встановленого законом пенсійного страхування. Ця форма захисту в старості є добровільною. Підприємство самостійно вирішує питання про надання пенсій.

Третій рівень складає турбота про свою старість приватним способом. Для цього прийнятні всі форми створення приватного капіталу (купівля нерухомості; створення фонду цінних паперів; укладання договорів про довготермінові ощадні внески, страхування життя задля накопичення коштів, пенсійне страхування).

Особливістю німецької моделі є те, що на підприємстві є самоврядний структурний підрозділ, який займається корпоративними та особистими пенсійними програмами працівників [4; 5].

Водночас нижче представлено аналіз ставлення громадян міста Нововолинська до пенсійної системи

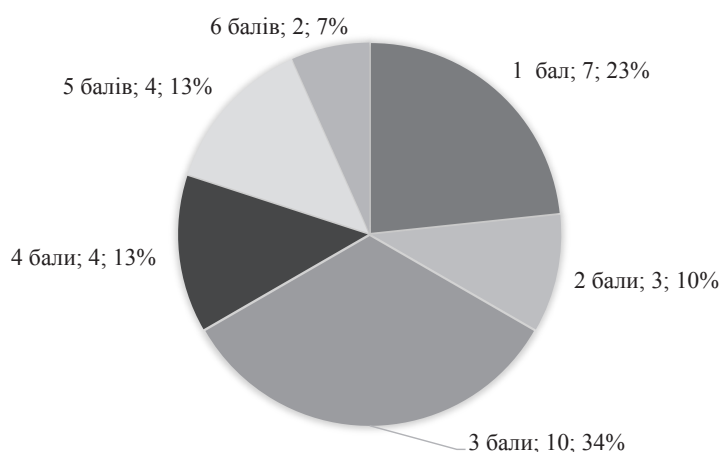

Рис. 2. Результати проведення опитування щодо стану задоволеності сучасною пенсійною системою в Україні

Україні. Аналіз проводився на основі анкети-опитувальника. Вибірка складала 30 осіб (рис. 2).

З рис. 2 видно, що 1 бал поставили 7 осіб, 2 бали – 3 особи, 3 бали – 10 осіб, 4 бали – 4 особи, 5 балів – 4 особи, 6 балів – 2 особи. Про оцінку 7 балів і вище взагалі не йдеться.

Середня оцінка стану сучасної пенсійної системи в Україні, згідно з даними опитування (при шкалі від 1 до 10 балів), становить 3,26 бали, що є негативним явищем.

Щодо ефективності пенсійної системи, то варто сказати, що 75% опитаних незадоволені продуктивністю наявної системи. На запитання «Що Ви знаєте про недержавне пенсійне страхування?» найчастіше звучала відповідь «нічого», або «чув/чула, але не знаю досконалим». На укладання договору про недержавне пенсійне страхування погодилось лише 12% опитуваних.

Це свідчить про те, що влада, як законодавча, так і виконавча, не дбає про гласність проведення пенсійної реформи в Україні, не передбачає вдосконалення законодавчого забезпечення у сфері недержавного пенсійного страхування, як це зроблено у Європі.

З огляду на розглянуту проблематику та досвід формування ефективної системи пенсійного страхування

у зарубіжних країнах нами були сформульовані такі пропозиції щодо підвищення ефективності пенсійної реформи в Україні:

- 1) продовжити роботу з підготовки пенсійної системи II рівня в Україні;
- 2) зробити ґрунтовне роз'яснення плану дій;
- 3) визначити з урахуванням думок експертів конкретну дату запровадження пенсійної системи II рівня;
- 4) внести зміни до ст. 89 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а саме ввести термін «пенсійна інвестиція» як окремий вид фінансових інвестицій, передбачити можливість оперативного коригування інвестиційної політики щодо нормативів пенсійного інвестування.

Висновки. Реформування системи пенсійного забезпечення пов'язане з обґрунтуванням і визначенням показників нової системи пенсійного забезпечення, зокрема величини відрахувань на індивідуальні пенсійні рахунки, тривалості сплати внесків для заданого рівня пенсій щодо заробітної плати, величини накопичувального фонду, коефіцієнта заміщення рівня пенсії по відношенню до заробітної плати, тривалості перехідного періоду за очікуваного навантаження пенсіонерів на чисельність працюючих.

Реформа пенсійного забезпечення супроводжуватиметься розширенням функцій працівників Пенсійного фонду щодо контролю за сплатою страхових внесків і збереженням значного обсягу інформації тривалий час; передачею повноважень з призначення пенсій від органів соціального захисту до відділень Пенсійного фонду з поєднанням в одному органі функцій акумулювання пенсійних внесків і призначення пенсій, впровадження їх персоналізованого обліку; розвитком нових функцій з інвестиційними компаніями, депозитаріями, банками щодо збереження й примноження заощаджених коштів, а також страховими організаціями щодо виплати пенсій; перерозподілу обов'язків щодо соціального захисту в старості між роботодавцями, громадянами й державою [6, с. 26].

Світовий досвід організації національних пенсійних систем показує, що додаткові недержавні пенсії становлять суттєву частку в загальному рівні пенсійного забезпечення. Недержавні пенсійні фонди в усіх країнах світу визнані найважливішими соціальними інститутами щодо поліпшення матеріального становища непрацездатних членів суспільства й мають високий рівень довіри громадян до накопичувальної пенсійної системи.

Список використаних джерел:

1. Pensions: International Experience. URL: http://www.finrep.kiev.ua/download/pensprovision_international_exp (дата звернення: 30.01.2020).
2. Public sector pensions: Rationale and international experiences. URL: <http://www.qfinance.com/insurance-markets-white-papers/public-sectorpensions-rationale-and-international-experiences/46> (дата звернення: 29.01.2020).
3. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди: статистика і перспективи. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2015. № 9(75). С. 14–16.
4. Запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. URL: <http://www.vasilkivrd.gov.ua/news/724-zaprovdzhennya-nakopichuvalnoyi-sistemi-zagalnoobov'yazkovogo-derzhavnogo-pensynogo-strahuvannya.html> (дата звернення: 30.01.2020).
5. Пенсійна система України і напрями її перебудови. URL: http://pidruchniki.com/14940511/finans/pensiyna_sistema_ukrayini_napryami_perebudovi (дата звернення: 30.01.2020).
6. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні реалії : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2013. 37 с.
7. Соколик М. Методологія моделювання пенсійного забезпечення на заощаджувальних засадах. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 42–59.
8. Солідарна система пенсійного забезпечення. URL: <http://www.18-60.com.ua/pensiyna-reforma/silidarna-systema.html> (дата звернення: 29.01.2020).
9. Філіпчук П. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf (дата звернення: 30.01.2020).

References:

1. Pensions: International Experience. Available at: http://www.finrep.kiev.ua/download/pensprovision_international_exp (accessed: 30 January 2020).
2. Public sector pensions: Rationale and international experiences. Available at: <http://www.qfinance.com/insurance-markets-white-papers/public-sectorpensions-rationale-and-international-experiences/46> (accessed: 29 January 2020).
3. Bakhmach A. (2015). Nederalnivi pensiiini fondi: statystyka i perspektyvy [Non-state pension funds: statistics and prospects]. *Bulletin of the Pension Fund of Ukraine*, vol. 9(75), pp. 14–16.
4. Zaprovdzhennia nakopychuvanoi systemy zahalnoobov'yazkovoho derzhavnogo pensiiinoho strakhuvannya [Introduction of the compulsory system of compulsory state pension insurance]. Available at: <http://www.vasilkivrd.gov.ua/news/724-zaprovdzhennya-nakopichuvalnoyi-sistemi-zagalnoobov'yazkovogo-derzhavnogo-pensynogo-strahuvannya.html> (accessed: 30 January 2020).
5. Pensiina systema Ukrainy i napriamy yii perebudovy [The pension system of Ukraine and directions of its restructuring]. Available at: http://pidruchniki.com/14940511/finans/pensiyna_sistema_ukrayini_napryami_perebudovi (accessed: 30 January 2020).
6. Koval O. (2013). Pensiinyi vik: inozemnyi dosvid ta vitchyzniani realii [Retirement age: foreign experience and domestic realities]. Kyiv : NISD, 37 p.
7. Sokolyk M. (2016). Metodolohiia modeliuвання pensiiinoho zabezpechennia na zaoshchadzhuvalnykh zasadakh [Methodology for pension savings modeling]. *Economics and forecasting*, vol. 1, pp. 42–59.
8. Solidarna systema pensiiinoho zabezpechennia [Solidarity pension system]. Available at: <http://www.18-60.com.ua/pensiyna-reforma/silidarna-systema.html> (accessed: 29 January 2020).
9. Philipchuk P. Systemy pensiiinoho zabezpechennia: ohliad svitovoho dosvidu [Retirement systems: an overview of the world experience]. Available at: http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf (accessed: 30 January 2020).